

Historia artis

Murádin Jenő*

Kolozsvár

Rajztanár a keleti végeken – Gráf Jakab (1839–1908)

Nincs abban semmi szokatlan, hogy a közép- és kelet-európai térségben, a nemzeti művészetek kibontakozása után is messze földről érkezett alkotók megtelepedése tette sokszínűbbé a följajzolható kultúrtörténeti képet. Az erdélyinél sokkal előbbre járó magyarországi viszonyok ismeretében is igazolható ez a képlet. Csupán példaként, a Pesten működő velencei Marastoni Jakab úttörő festészeti akadémiajával, termékeny képzőművészetével és igen korai dagerrotípiáival is beírta nevét a magyar művészet történetébe. Az erdélyi képzőművészet kibontakozásakor ugyanígy helye volt a cseh származású Melka Vince (1834–1911) vagy az olasz–szerb eredetű Tasso Marchini (1907–1936) termékeny alkotásának.

Más léptékben ugyan, de a Svájcból Erdélybe került Gráf Jakab esete szintén ide sorolható. Különbség, hogy az ő festészeti hagyatékát leginkább dokumentumértéke teszi érdeklegessé és – alkatát illetően – művészpédagógusi kiválósága, amellyel évtizedeken át alapozó munkáját végezte el a rajzoktatásnak, és tanítványai nemzedékeit irányította a művészetek szeretete felé. Pályájának akár vázlatos föltárása már ezért is mindenképpen indokolt.

Iacob Graf, azaz az új hazájában erdélyivé honosult Gráf Jakab 1839. január 3-án született Steckbornban, az északkelet svájci Thurgau kantonban. A nagyrészt német lakosságú helység a Bodén-tó déli partja mentén húzódik, egészen közel a már német területre eső történelmi városhoz, Konstanzhoz. Anyanyelve német volt, de a svájci törvények szerint a francia nyelv elsajátítására megkövetelt gyakorló évet Lausanne-ban töltötte. Ugyanitt tanult rendkívüli akadémiai hallgatóként elsősorban természettudományokat. Ilyenformán a francia

* Murádin Jenő (Harasztos, 1937) művészettörténész, szerkesztő, egyetemi docens a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerzett történelem-filozófia szakos tanári diplomát (1963), és ezután a kolozsvári *Igazság* napilap művészeti szerkesztőjeként (1966–1988), majd a *Napsugár* gyermeklap főszerkesztőjeként tevékenykedett (1988–1990). 1990-ben főmunkatársa, 1991-től pedig oktatója lett a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolának. Köteteinek, tanulmányainak, művészeti és kritikái írásainak hosszú sora arról tanúskodik, hogy a 19–20. századi romániai magyar képzőművészet legavatottabb szakembere.

nyelvben is tökéletesen otthonos volt, és nyelvtudásának később igencsak hasznát látta.

Hogyan került kapcsolatba a művészetekkel, hol és kitől tanult rajzolni vagy festeni, erről mindeddig nem bukkantak föl adatok. Kétségtelen viszont, hogy amikor hozzánk érkezett, már alapvető előismeretekkel bírt.

A nyughatatlan szellemű ifjú vándorlásai nyomban tanulóévei után kezdődtek. A forradalmat követő neoabszolutizmus utolsó évei voltak ezek, amikor már érlelődtek a kiegyezés felé mutató szándékok.

Gráfot mint házitanítót előbb az olasz származású, de magyar honosságot is kapott tekintélyes Pallavicini család fogadta szolgálatába. Pallavicini Roger őrgróf hívta meg otthonába az a nagybirtokos, aki a Csáky–Pallavicini-ág magalapítója lett. Feladata itt az volt, hogy az őrgróf feleségének első házasságából származó gyermekeit oktassa. Innen került Kolozsvárra báró Radák Istvánnéhoz szintén nevelőnek. Mivel pedig Radák Istvánné, Rhédey Klára, gróf Mikó Imre sógornője volt, természetes módon a félárva Mikó gyermekek oktatására is őt kérték föl. A szabadságharc idején megözvegyült gróf Mikó Imre házában négy gyermek nevelkedett: Mária, Ádám, Ferenc és Anna. Őket kellett palléroznia.

Ez a kapcsolat igencsak gyümölcsözőnek bizonyult. Gróf Mikó Imre, „Erdély Széchenyije” széles körű társadalmi ismeretsége, intézményt teremtő kultúr munkája nyomán a legnagyobb közmegebecsülésnek örvendett. Az ő ajánlása nem is lehetett jobb biztosíték minden felsőbb osztálybeli család számára. A városi otthonokat is főntartó nemesség és arisztokrácia fontosnak tartotta, hogy gyermekeiket nyelvek ismeretére vagy alkalmasint egy kevés rajzra és zenére oktassa. Gráf Jakab méltatója, Török István kollégiumi tanár leírása szerint a Svájcból hozzánk került tanár „Mikó Imre gróf és több előkelő családnál rajzot és francia nyelvet tanított”.¹ A döntő lépés kolozsvári végleges megtelepedésére az állandó jövedelmet biztosító tanári alkalmazása volt.

A nála egy nemzedékkel fiatalabb dr. Török István, a kolozsvári Református Kollégium történelemtanára, majd igazgatója közölte róla a leghitelesebb adatokat. Ez annál inkább érthető, mivel kettejük kapcsolata – beleértve családjukat is – a kölcsönös megbecsülésen és barátságon alapult. Török István sok éven át a kollégium történetének három kötetben közreadott nagy munkáján dolgozott,² és ilyen minőségben is értékelni tudta Gráf Jakab sokoldalú tevékenységét. Leírásában jól követhetjük Gráf tanári alkalmazásának minden vonatkozását.

A Kolozsvári Református Kollégium elöljárósága „a szépírás és rajz tanítására alkalmazta” 1865-ben. 1870-től a német nyelv valamennyi óráját rábízták. 1888. június 27-én a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium „a német nyelv és rajz képesített rendes tanárának” nyilvánította. Ezzel párhuzamosan a Kolozs-

¹ Török István: Gráf Jakab (1839–1908). In: *Újság*, 1908. dec. 23., 300. sz., 1–2.

² Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. I–III. kötet. Stief Jenő és társa könyvnyomó intézete, Kolozsvár 1905.

vári Ferenc József Tudományegyetemen magántanítói státusban a francia nyelv oktatójává nevezték ki.

Török István úgy írta le tanártársát, mint igen lelkiismeretes embert, akit reggeltől estig lekötött a munka, tanult, tanított, rajzolt. Német nyelvtankönyve, amelyet nemzedékek használtak, hat-hét kiadást ért meg.³

Bár kezdetben nehézségei voltak a magyar nyelvvel, házassága révén egyre közelebb került a számára kezdetben idegen nyelvhez és kultúrához is. Egyetlen leányuk Pecz Vilmoshoz, a neves tudóshoz, a klasszika-filológiát oktató kolozsvári egyetemi tanárhoz ment férjhez, akivel 1895-ben Budapestre költözött. Később a nyelvi nehézségeken már messze túl Gráf Jakab kifejezetten választékosan fogalmazott. A rajztanításról 1890-ben írott gondolatai ezt a nyelvhasználati és logikai tisztaságot sugározták:

„Hiszen a rajz mint tantárgy eleinte csak azért vétetett fel az iskolába, mert reális hasznát belátták, de nemsokára el kellett ismerni, hogy fölébreszti a tanulóban a szép iránti érzéket, az ízlést, a tisztaságra és pontosságra szoktat. [...] A rajz világnyelv, melyet mindenki ért, és amelyen mindenkivel lehet beszélni, akinek ép szeme van.”⁴

Majd így folytatta gondolatmenetét:

„Goethe is csak akkor értette meg, hogy valójában mi a klasszicitás, miután alkalma volt Olaszországban az eredetieket látni. [...] Az a néhány vonás, írja Goethe »Italienische Reise« című munkájában, melyeket gyakran elsietve, ritkán helyesen papírra vetek, megkönnyíti nekem a visszaemlékezést a látott tárgyra.”⁵

Ezzel a fenti sorok írásakor már élete delén túljutott tanárral találkozott Kós Károly a Református Kollégium gimnáziumi osztályaiban. Emlékeiben úgy őrizte meg őt, mint akinek a legtöbbet köszönhet a rajz iránti vonzódásában. Kós Károly 1893 és 1901 között végezte a gimnáziumot, és az ő leírása is megerősíti, hogy Gráf Jakab az iskolai rajzórakon kívül, ahol a növendékek többnyire geometrikus ábrák, gipszminták és mintalapok után dolgoztak, külön foglalkozott a tehetségesekkel. Kós Károly így emlékezett rá:

„Az én időmben a kollégiumban nem tanítottak szabadkézi rajzolást. Viszont némettanárunk, a svájci Gráf Jakab szenvedélyes akvarellista volt, és a vasárnapi istentisztelet után a kollégium rajztermében a felső osztályokból önkéntesen jelentkezőket ingyenesen tanította rajzolni és festeni. A következő iskolai évben tehát én is beállottam önkéntes (és ingyenes) tanítványai sorába, és a nyári vaká-

³ Graf Jakob: *Német nyelvtan közép-, real-, polg. isk., képezdek stb. számára s magánhasználatra*. I–II. rész. Franklin Társulat, Budapest 1871/1875, 189+ 276 old. A *Német nyelvtan és gyakorló könyv* (Franklin Társulat, Budapest 1875) című kiadványt a kolozsvári református főtanoda jelentette meg. Tankönyvjellege mellett szélesebb körben is használták.

⁴ Gráf Jakab: A rajztanításról. In: *Erdélyi Híradó*, 1890. aug. 9., 183. sz., 2–3.

⁵ Uo.

cióban (utolsó kollégiumi vakációmban) tarisznyámban vázlatkönyvvvel indultam ki a városból kalotaszegi vándorlásomra.”⁶

Tanári elfoglaltsága mellett Gráf mindig talált időt arra, hogy egyre nagyobb jártasságra tegyen szert a szabadban gyakorolt festésben, motívumok keresésében. De tette mindezt sok éven át csak a maga kedvtelésére. Jellemző, hogy az első nyilvános szereplésre csak barátai rábeszélésére vállalkozott. Ez az alkalom az 1895-ös év tavaszán a budapesti Nemzeti Szalon Kolozsváron szervezett első vidéki tárlata volt. A Redutban, a kolozsvári vigadó termeiben rendezett kiállításához a helybeli művészközösség tagjai is csatlakoztak. Gráf utolsónak, már a megnyitó után küldte be akvarelljeit. Ez *Ellenzék* tudósítója ezt írta erről:

„A tárlat újabban Gráf Jakab vízfestésével [sic!] szaporodott, melyek a lerombolt régi kolozsvári bástyákat ábrázolják.”⁷

Ez a képtípus, pontosabban a szándék, a középkori város eltűnőben levő emlékeinek megörökítése rokon lelkek természetes egymásra találását segítette. A polgárosodott város nemcsak régen túlnőtte már a bástyákat és falakat, hanem türelmetlen terjeszkedésében sorra el is pusztította a védművek jelentős részét. A megmaradt emlékek képi föltérképezését éppen ezért vallotta föladatának a kolozsvári művészközösség néhány, a múlt öröksége iránt érzékeny alkotója. Közéjük tartozott Melka Vince, Gráf Jakab, Békéssy Károly és nem utolsósorban az erdélyi fényképészet úttörő alkotója, Veress Ferenc.

Ha e képek stílustörténeti helyét próbáljuk meghatározni, a romantika eszményvilágának kései visszfényeit látjuk földerengeni, de a kiteljesedés nyilvánvalóan a historizmus korához vezet el. Ez a távoli kapcsolat korántsem természetellenes; közös bennük a történelmi múlt iránti kiolthatatlan nosztalgia. Az sem véletlen, hogy a fentebb említett rokon szemléletű festők a közös fellépésre is szívesen vállalkoztak, ékesen bizonyítva a város múltja iránti féltő szeretetüket. Az alkalmat a kolozsvári egyetemi ifjúság néhány lelkes szóvivőjének kezdeményezése teremtette meg. Ők hozták tető alá 1901 decemberében azt a tárlatot, melynek külön színezete volt a város múltjának képi megjelenítése is. A kolozsvári Egyetemi Kör Kossuth Lajos utca 10. szám alatti épületének négy tágas termében százharminc résztvevő (!), köztük hivatásosok és műkedvelők közös tárlata nyílt meg Erdély különböző régiójából érkezett kiállítókkal.⁸ Ezen láthatták együtt Melka Vince, Gráf Jakab, Békéssy Károly várostörténeti jellegű képciklusait. Érdekes az, hogy Gráf és Békéssy képei akkor már a város tulajdonát képezték, onnan kölcsönözték ki azokat a tárlatra.

Kolozsvár városvezetői, különösen a kiegyezés utáni időkben rendszeresen vásároltak várostörténettel összefüggő képeket, amelyek mintegy kiegészítették

⁶ Kós Károly: *Életrajz*. Közzéteszi Benkő Samu. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1991, 27.

⁷ A festészeti képkiallítást... In: *Ellenzék*, 1895. máj. 24., 117. sz., 464.

⁸ Műkedvelők kiállítása. In: *Magyar Polgár*, 1901. dec. 18., 289. sz., 3.

a polgármesterek képgalériáját. Ezeket szórta szét azután a közhatalomváltozás nemzeti türelmetlensége, töredékük mentődött át csupán a mai időkre. Gráf Jakab városképeinek is ez lehetett a sorsuk. Ilyen jellegű munkáiból Kolozsváron csak egy maradt meg, az Egyetemi Könyvtár díszművek osztályán. A színes akvarell a Szamossal párhuzamos Fellegvár sziklatömbjét ábrázolja, a Sáncalja egykori szegénynegyedének részét, ahol a város szegényei még a huszadik század derekán is a puha kőzetbe vágott barlanglakásokban húzódtak meg.⁹ A kép nem tartozik Gráf színvonalasabb munkái közé, de érdekessége, hogy pályatársa, Melka Vince jószerint ugyanezt a sziklás tájrészletet festette meg, a motívumot szintén alakos kompozícióba ágyazva. A kolozsvári képtárban (Művészeti Múzeum) Gráfnak még két pasztellképe maradt meg, de ezek más témát, akadémista stílusú csendéleteket ábrázolnak.¹⁰

A kolozsvári művészközösséghez az 1899 és 1904 között működő Erdélyrészi Szépművészeti Társaság hozta közelebb a festőt és rajztanárt. Részt vett a művészegyesület ülésein. Tanúja volt azoknak a lázas előkészületeknek, ame-

Gráf Jakab: *Sziklás fellegvári táj*

⁹ Gráf Jakab: *Sziklás fellegvári táj*. Akvarell, papír, 225 x 300 mm, j. j. l. Graf J. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár, díszművek osztálya, ltsz. 7194.

¹⁰ *Vadászszákmány I.* (Nyúl és káposzta rézedényben.) Pasztell, papír, 515 x 623 mm, j. j. l. G. J., ltsz. FD. 295; *Vadászszákmány II.* (Kacsa és kakas kerámiatálban.) Pasztell, papír, 515 x 635 mm, j. j. l. G. J., ltsz. FD. 296.

lyek Fadrusz Mátyás-szobrának felavatása ünnepi eseményére erdélyi és magyarországi festők közös tárlatát időzítették.

A monumentális lovas szobor fölavatásának napján, 1902. október 12-én megnyílt kiállítás az erdélyi képzőművészek fölzárkózását is igyekezett lehetőségeikhez mérten bizonyítani. A kolozsvári művésztársak között Gráf Jakabtól tizenegy képet válogattak be a kiállításra, vízfestményeket, pasztelleket, olajfestményeket.

A tárlat katalógusa,¹¹ a képcímek alapján, számot ad arról, milyen témák foglalkoztatták a rajztanári pályán végig megmaradt festőt. Képei között vannak pasztellben készült csendéletek, akvarellben és olajban festett tájak és kivételesen egy tanulmányfej is. A kolozsvári Szamos-parti tájképek mellett kijárt Kalotaszegre, mint ezt két olajfestményének címe is elárulja (*Rekető*, *Kalotaszegi genré*). Utóbbi képek mintegy példázatai annak, hogy Kalotaszeg táji-néprajzi érdekessége őt sem hagyta közömbösen. Hazalátogatott szülőföldjére is (*Svájci városrészlet*), és belefért ebbe az utazásba egy távolabbi tengerparti út is (*Északi-tenger*, *Tengerparti részlet*).

Nem sokkal e kiállítás után, 1903-ban kollégiumi tanári katedrájáról nyugdíjba vonult, csak egyetemi óráit tartotta meg mindvégig.

Bár fiatalos külsejét és érdeklődését időskorában is megőrizte, feleségének

Melka Vince: *Fellegvári szegénynegyed*. Reprodukálva üveglemezen.

¹¹ Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, 1902. évi műkiállítás Kolozsvárott. (Katalógus.)

és egyetlen unokájának halála igencsak megviselte. A közéletben már nem vállalt részt; csendes elmúlásáról, haláláról adott hírt a sajtó. 1908. december 20-án, hetvenéves korában hunyt el kolozsvári otthonában.

Sokéves tanári munkásságának megbecsülését jelezte, hogy tanítványai egymást értesítő felhívásban mozgósítottak a temetésén való közösségi részvételre. A kolozsvári *Ellenzék*ben megjelent híradást „hálás tanítványai” aláírással tették közzé.¹² A Házsongárdi temetőben, jeltelen sírban nyugszik. Munkásságáról a *Református Szemle* nekrológiájában olvashatók méltató sorok, amelyek úgy értékelik őt, mint aki „nevelő volt a leghivatottabbak közül”.¹³

„A szabad Svájc-ból magával hozott lelkesedéssel 39 éven át szolgálta intézetünkben a tanítás és nevelés ügyét.”¹⁴

Török István kollégiumi igazgató már idézett hosszabb méltató írása sajnálatosan nem tért ki hagyatékának sorsára. Utóda nem volt. Mappákba gyűjtött akvarelljei és festményei is ismeretlen helyre kerültek Magyar utca 20. szám alatti lakásáról.

Felhasznált irodalom

- A festészeti képkiallítás. In: *Ellenzék*, 1895. máj. 24., 117. sz., 464.
Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, 1902. évi műkiállítás Kolozsvárott. (Katalógus.)
 Felhívás. In: *Ellenzék*, 1908. dec. 21., 292. sz., 4.
 Gráf Jakab [Gyászrovat]. In: *Református Szemle*, I. évf (1908. dec. 25./51), 879.
 Gráf Jakab: A rajztanításról. In: *Erdélyi Híradó*, 1890. aug. 9., 183. sz., 2–3.
 Kós Károly: *Életrajz*. Közzéteszi Benkő Samu. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1991.
 Műkedvelők kiállítása. In: *Magyar Polgár*, 1901. dec. 18., 289. sz., 3.
 Török István: *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. I–III. kötet. Stief Jenő és társa könyvnyomó intézete, Kolozsvár 1905.
 Török István: Gráf Jakab (1839–1908). In: *Újság*, 1908. dec. 23., 300. sz., 1–2.

* * *

A közép- és kelet-európai térségben, a nemzeti művészetek kibontakozása után messze földről érkezett alkotók megtelepedése is hozzájárult a kultúrtörténeti kép sokszínűségének kibontakozásához. Iacob Graf – magyarosított nevén Gráf Jakab – is Svájc-ból került Erdélybe. Az ő festészeti hagyatékát leginkább dokumentumértéke teszi érdemlegessé és – alkotát illetően – művészpédagógusi kiválósága, amellyel évtizedeken át alapozó munkáját végezte el a rajzoktatásnak, és tanítványai nemzedékeit irányította a művészetek szeretete felé.

Kulcsszavak: Gráf Jakab (Iacob Graf), kolozsvári képzőművészet.

¹² Felhívás. In: *Ellenzék*, 1908. dec. 21., 292. sz., 4.

¹³ Gráf Jakab [Gyászrovat]. In: *Református Szemle*, I. évf (1908. dec. 25./51), 879. Ugyaninnen tudjuk: „A háznál Kenessey Béla püspök úr rajzolt róla vigasztaló képet, a sírnál Szathmári Ákos tanártársa vett búcsút tőle.”

¹⁴ Uo.

In Central and Eastern Europe, the pluriform cultural historical picture was determined by the flourishing of national arts, as well as the arrival and establishment of artists from countries far away. The painter Iacob Graf, spelled in Hungarian as Jakab Gráf, arrived from Switzerland to Transylvania. His heritage is of exceptional documentary value, but he was also a noticeable teacher of art. Through several decades he laid the foundations of the pedagogy of drawing and directed many generations towards the love of arts.

Keywords: Iacob Graf, arts of Cluj/Kolozsvár.